

ВЛАДА СТАНКОВИЋ
(Филозофски факултет, Београд)

УВОД У МАТЕРИЈАЛ ИСТОРИЈЕ НИЋИФОРА ВРИЈЕНИЈА*

Увод у историјско дело цезара Нићифора Вријенија је од посебног значаја за разумевање значаја и политичке употребе прошлости и историје у првој половини XII века. Његов највећи део је потекао из пера анонимног аутора и убачен је накнадно испред кратког увода самог писца, док је Нићифор Вријеније већ самим насловом дела желео да истакне његову потпуну истинитост и објективност. Рад истражује време настанка дела Увода који је написао анонимни аутор, као и карактер Вријенијевих уводних напомена и самог наслова његове *Историје*, мотива којима је био вођен и начина на који је желео да истакне вредност сопственог дела као објективног сведочанства.

Кључне речи: Византија Комнина, Нићифор Вријеније, Ана Комнин, Материјал историје, значај историје, историјска истина, објективност.

The paper analyzes Introduction to Nikephoros Bryennios' historical work "Ἐπιτομή ἱστορίας", both its major part, written by an anonymous author, and its last chapter, which is the work of Bryennios himself. It is argued that the Introduction to Bryennios' History by Anonymous testifies the significance of the work in Byzantium of the Komnenoi, and that Nikephoros Bryennios chose consciously the title *Material of History*, in attempt to stress the objectivity and the truthfulness of his writing.

Key words: Byzantium of the Komnenoi, Nikephoros Bryennios, Anna Komnene, material of history, the significance of history, historical truth, objectivity.

А. Уводне напомене

Нићифор Вријеније, муж Ане Комнин, првог члана нове династије рођеног у пурпуру и носилац високог достојанства цезара, представља вишеструко занимљиву личност. Вријенијево историјско дело, неретко занемари-

* Ова студија је настала у оквиру пројекта „Византијски свет у променама X–XIII века“, који подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије (бр. 147028).

вано или само површно тумачено, али и читава његова недовољно позната делатност у највишим круговима византијске и, пре свега, престоничке елите у првој трећини XII века остају до данас неистражени, уступајући првенство како много опширнијој *Алексијади* његове супруге, тако и контроверзној личности и амбицијама саме Ане Комнин, која је привлачила много више пажње истраживача. Нешто слично слици о њиховом међусобном односу, коју су створили како сама Ана Комнин тако и учењак млађи бар две генерације од овог брачног пара, Никита Хонијат,¹ и модерна истраживања историјских дела Ане Комнин и Нићифора Вријенија, њиховог положаја и утицаја у Цариграду, на царском двору или у круговима специфичне елите учењака која се тада јавља у пуној снази, остала су усмерена само на препречавање података ових извора, без озбиљнијих покушаја, уз ретке изузетке,² да се дубљом анализом проникне у друштвене околности прве половине XII века и литерарне и идеолошке специфичности историјских дела супружника.

Упркос томе, не може бити никакве дилеме да је Нићифор Вријеније представљао једну од централних личности полетног литерарног живота византијске престонице у првој трећини XII века, а посебно у две деценије које су уследиле након смрти цара Алексија Комнина у ноћи 15. на 16. август, а пре смрти самог цезара, између 1137. и 1138. године. На страну његово специфично историјско дело — *прва историја* написана након више од четири деценије царевања нове династије Комнина — Вријенијева повезаност са најзначајнијим византијским учењацима, писцима и поетама, сведочи о његовом утицају у овим круговима цариградских учењака, на исти начин као што

¹ Nicetae Choniatae Historia, ed. J. L. van Dieten, Berlin — New York 1975, (CFHB XI/1), 10, 52–56.

² D. R. Reinsch, Ο Νικηφόρος Βρυέννιος. Ένας Μακεδόνας συγγραφέας?, 2ο Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινής Μακεδονίας, Thessalonica 2003, 169–177 (=Reinsch, Νικηφόρος Βρυέννιος). Саопштење E. M. Jeffreys, Nikephoros Bryennios Reconsidered, Byzantium in the 11th century, ed. V. Vlisidou, Athens 2003, 201–214 не само да не доноси нови приступ разумевању положаја Нићифора Вријенија и његовог комплексног и значајног историјског дела, већ често представља регресију у односу на претходна истраживања, која ауторка често и не узима у обзир, а пре свих дело Johannes Seger-а, Byzantinische Historiker der zehnten und elften Jahrhunderts. I. Nikephoros Bryennios. Eine philologisch-historische Untersuchung, München 1888, које уз напомене и коментар у Nicéphore Bryennios Histoire, ed. P. Gautier (CFHB IX), Paris 1975 (=Bryennios), 47–51 остаје и даље основа за проучавање бројних аспеката дела Нићифора Вријенија. Посебно је проблематично ауторкино инсистирање на „социјалној необичности“ околности да је Вријеније као припадник војног слоја (sic!) писао историјско дело, што показује потпуно неразумевање друштва и друштвених околности Комнинске Византије. О Ани Комнин, Нићифору Вријенију и духовној клими њиховог времена в. D. R. Reinsch, Zur literarischen Leistung der Anna Komnene, ΔΕΙΜΩΝ. Studies Presented to Lennart Rydén on His Sixty-Fifth Birthday, ed. J. O. Rosenquist, Uppsala 1996, 113–125; *idem*, Anna Komnene. Eine gebildete Frau in Byzanz, Berliner wissenschaftliche Gesellschaft, Jahrbuch 1999, München 2000, 159–174; *idem*, Women’s Literature in Byzantium? — The Case of Anna Komnene, Anna Komnene and her Times, ed. Th. Gouma Peterson, New York — London, 2000, 83–106 и у истом тому чланке P. Magdalino, The Pen of the Aunt: Echoes of the Mid-Twelfth Century in the Alexiad, 15–45 и R. Macrides, The Pen of and the Sword: Who wrote the Alexiad, 63–83; B. Сіпанковић, Комнини у Цариграду (1057–1185). Еволуција једне владарске породице, Београд 2006 (=Сіпанковић, Комнини у Цариграду), 185–196, 229–240, 254–259.

искази самих првака византијске мисли тог доба потврђују ученост, мудрост и образовање овог несужењог василевса. Уз уобичајене хвале покровитељу, које су присутне у свим делима Комнинског доба чувеног по помодном покровитељству учењака, Вријенијева блиска повезаност пре свега са највећим поетом и једним од најбриљантнијих умова Комнинске Византије Теодором Продромом, указује на цезарову потпуну укљученост у византијску интелектуалну елиту, а о томе сведочи и епитет *Мудри* који га прати у бројним саставима овог, очито омиљеног песника Нићифора Вријенија.³

Историјско дело Нићифора Вријенија, са изузетно оскудном и проблематичном рукописном традицијом,⁴ већ самом чињеницом да је представљало први свесни напор нових господара царства да напишу *соистивену историју*, заправо историју успона и владавине Алексија Комнина, указује на концептуални приступ писању историје који далеко превазилази пуко набрајање догађаја, поступак коме византијски учењаци и иначе нису прибегавали када су састављали своја историјска дела. У случају Нићифора Вријенија, односно удовице Алексија Комнина Ирине Дука, која је по речима Ане Комнин и тражила од зета да напише *Алексијеву*, али и *њену историју*, политичко-идеолошки аспект историје посебно долази до изражаја.⁵ То постаје евидентно и у самом наслову као и у садржају Вријенијевог дела, које представља новину у византијској историографији и чији је управо *политички и идеолошки* значај врло јасно препознат и међу генерацијама које су дошле непосредно након првог порфирородног нараштаја Комнина.

Б. Анализа Увода у Материјал историје

Иако читаво историјско дело Нићифора Вријеније завређује посебно истраживање, на овом месту пажња ће првенствено бити посвећена појединим важним аспектима **Увода** у ово дело,⁶ као и самом наслову Вријенијевог историје, који пружа додатна сведочанства о специфичном поимању историје и њеног значаја крајем XI и у првим деценијама XII века, али посредно и током читаве Комнинске епохе.

³ Теодор Продром је, између осталог, саставио и епиталамије, пригодне похвалне песме приликом венчања синова цезара Нићифора Вријенија и Ане Комнин, Bryennios, 341–355. Cf. *W. Hövrandner*, Theodoros Prodromos. Historische Gedichte, Wien 1974, XXXVIII и нарочито XXXIX. Више нема никакве сумње да је Теодор Продром свој роман посветио управо цезару Нићифору Вријенију — свакако свом патрону — те да је тиме ово најранији од четири „љубавна“ романа доба Комнина, *E. Jeffreys*, A date for Rodanthe and Dosikles?, *Der Roman im Byzanz der Komnenenzeit*, edd. *P. A. Agapitos — D. R. Reinsch*, Frankfurt am Main 2000, 127–136; *P. A. Agapitos*, Poets and Painters: Theodoros Prodromos' Dedicatory Verses of his Novel to an Anonymous Caesar, *JÖB* 50 (2000), 173–185.

⁴ Bryennios, 33–39.

⁵ *Annae Comnenae Alexias*, edd. *D. R. Reinsch — A. Kambylis*, Berlin — New York 2001 (CFHB XL/1), Prologos, 3, 2/ 8, 63–65

⁶ Bryennios, 55–73.

1. Аноним

Још од првог истраживача Вријенијеве Историје, Johannes Segers-a, непобитно је доказано да се од 11 глава **Увода** у историјско дело Нићифора Вријенија (заправо од 6 које су стигле до нас), само последња, кратка 11. глава може приписати овом писцу, док је читав текст који јој претходи дело непознатог аутора, који је покушао да се на специфичан начин, наговештавајући садржај Историје, заправо надовеже на основну историјску нит и мотиве Вријенијевог дела: оправданост и легитимност Алексијевог доласка на власт и његова велика дела која су значајно ојачала снагу Византијског царства. Да је реч о другом аутору а не о самом Нићифору Вријенију указују бројне околности, од спољашњих стилских и језичких карактеристика, до садржинских специфичности текста анонимног аутора, које могу послужити и за ближе одређивање времена и средине настанка овог текста. Истовремено, околност да је један текст који није произишао из пера аутора Историје, прожет, иначе, снажном политичком поруком и јасном идеолошком оријентацијом, убачен испред Вријенијевог историјског дела — перципираног као суштински династичког, прокомниновског и проалексијевог списка — потврђује значај *Материјала историје* у унутаркомнинској борби за превласт која је практично започела непосредно након смрти оснивача династије Алексија Комнина 1118. године.

Увод Анонима у облику који је сачуван до данас почиње непосредно причом о *ајосѿасији* Нићифора Вотанијата и његовом освајању власти,⁷ у покушају, очигледно, да се од самог почетка повеже са садржајем историјског дела Нићифора Вријенија, које се завршава првом годином владавине овог цара. Оно што следи, међутим, представља јасну и неприкривену апологију Алексијевог освајања власти, уз помало конфузно — или наизглед конфузно⁸ — објашњење о повезаности Алексија Комнина са два порфирогенита из рода Дука, који су самим рођењем у пурпур имали *право* на царски престо: најпре са Констанцијем Дуком, братом свргнутог цара Михаила VII, а затим и сином овог последњег, Константином Дуком, вереником Ане Комнин.⁹

⁷ Неопходно је на овом месту истаћи да је Ана Комнин у својој Алексијади термин *ајосѿасија* — одметништво користила као технички термин за побуну њеног оца Алексија, стрица Исака и клана Комнина и Дука против истог Нићифора Вотанијата, cf. *D. R. Reinsch*, *Zum Text der Alexias Anna Komnenes*, *JÖB* 40 (1990), 245–247. Анонимни аутор *Увода* прави јасну разлику између *ајосѿасије* Нићифора Вотанијата и *права на ѿрестѿо* које је преко Дука, односно Констанција Дуке, брата Михаила VII „прешло“ на Алексија, ојачавши његово *право на ѿрестѿо* које је имао захваљујући царевању стрица Исака Комнина од 1057. до 1059. године.

⁸ Забуну коју су својим исправкама увели претходни издавачи разрешио је *Gautier*, *Bryennios*, 47–51, а она се односила на околност да су и Констанције и Константин Дука (стриц и братанац) називани једноставно *ѿорфирогениѿ*. Оно што је, међутим, од посебне важности јесте околност да анонимни аутор никада не меша двојицу Дука из различитих генерација и да их прилично прецизно раздваја иако за њих употребљава исти епитет, што указује на његово добро познавање прилика, а чини се и на хронолошки релативну блискост догађајима.

⁹ Cf. *V. Stanković*, *Konstantios Doukas, Nikephoros Bryennios and Anna Komnene: A Story About Different Perspectives*, *BZ* 100–1 (2007) 169–176.

Анонимни аутор прибегава врло вештом литерарном поступку, који се у блажем облику среће и у основном делу Вријенијеве Историје, како би показао да царски трон без икакве сумње припада Алексију Комнину: он доказује *йраво* Дука на престо који је Вотанијат узурпирао, истичући искључиво Алексија Комнина као заштитника тог права. Како би и идеолошки, језички, стилски, чак и подсвесно убедио читаоца у *йраво* које су Дуке имале на престо, Аноним употребљава овај термин (δίκη) са различитим изведеницама тачно десет пута у првих пет глава **Увода**¹⁰ стварајући несумњив утисак о томе коме је престо припадао, поткрепљујући то *йраво на йресѿо* причом о старини рода Дука још од времена цара Константина Великог.¹¹ У тренутку када из различитих разлога дође тренутак да Алексије Комнин постане кандидат за царски трон, Аноним уводи нови, квалитативно другачији термин којим поткрепљује Алексијеве претензије и сада његово право на престо: *наследѿво* (κληρονομία), чијим понављањем постаје јасно да је Алексије објединио *йраво на йресѿо* које је било у рукама рода Дука, са сопственим царским *наслеђем*, које му је припадало због царевања стрица Исака.¹²

Истицање Алексијевог права на престо, наизглед потпуно анахроно у време када је текст Анонима морао настати — свакако након смрти овог цара — добија на значају и смислу када се посматра заједно са мотивом посебног права на престо породице Дука и, још важније, истицања старости овог рода, чији су родоначелници по овој легендарној причи потицали од савременика Константина Великог. Ови мотиви несумњиво указују на специфични престонички круг у коме су се такви ставови развијали и наилазили на подршку и подстрек моћних патрона византијских интелектуалаца. Не може бити сумње да су идеје о одређеној врсти превласти или предности Дука над Комнинима имале своје исходиште у окружењу царице-удовице Ирине Дука, али и њене најстарије ћерке, Ане, као што је то добро познато на основу састава сличне легендарне садржине које је учени Михаило Италик састављао управо за ове богате и утицајне покровитељке, од фантастичне генеалогике Дука којом се они повезују са Зевсом, до Италиковог недовољно проученог Увода (!) у несачувани тестамент Ане Комнин, који представља изузетно важан део мозаика о животу, амбицијама и искушењима ове порфирогенитне принцезе.¹³

Све наведене карактеристике овог садржински необичног, али ауторима очевидно изузетно важног текста, упућују са великом вероватноћом на то да је **Увод** анонимног аутора у *Материјал историје* Нићифора Вријенија настао у годинама непосредно након смрти самог цезара (а пре него што је Ана Комнин почела да пише, односно пре него што је саставила своју *Алексијаду*), имајући на уму да је снажно истицање легитимног права рода Дука на

¹⁰ Bryennios, 55–63.

¹¹ Cf. Michel Italikos, *Lettres et discours*, ed. P. Gautier (=Italikos), Paris 1972, no. 15, 148, 13–24.

¹² Bryennios, 63,17; 65, 5–6. Уп. *Станковић*, Комнини у Цариграду, 198–202.

¹³ Italikos, no. 8, 106–109.

царски престо потекло од саме Ирине Дука, као и са тиме повезан мотив спајања два рода, Комнина и Дука, који у каснијим деценијама нестаје из Комнинске енкомнијастичке и историјске литературе. У прилог оваквом датовању **Увода** говори и начин на који је споменут Алексијев наследник Јован, који је такође посредно повезан са Дукама, на начин да је њему припало *йраво* на престо, као онеме у коме су се два царска рода, Комнини и Дуке коначно спојила — и на овом месту употреба мотива спајања Комнина и Дука упућује на четврту и пету деценију 12. века, односно у овом случају конкретно на период између 1137/8 и 1142. године.¹⁴

2. Термин *Ἡστορία*ς — *Ματῆριјал* *ιστῆοριје*

Наслови византијских историјских дела су у највећем броју случајева неодређени, помало једнолични и сасвим уопштени, не кажујући много о карактеру или садржини дела, нити о начину на који су догађаји приказани. У време полета Комнинске литературе, међутим, а посебно у првој половини XII века када су настајала историјска дела Нићифора Вријенија и Ане Комнин, као интелектуална мода византијске елите развијена је посебна дискусија о историји, не само у смислу повести и значају познавања прошлости, већ и о историји као књижевном жанру који је имао и значајну практичну улогу у сазнавању *исџине* о претходним догађајима.¹⁵ Управо је полемика о вредности историје за сазнавање истине, која је већ у време Алексија Комнина постала помало помодно надметање учених аристократа, условила да и наслови једина два историјска дела завршених у доба Комнина понесу карактеристичне наслове: *Ματῆριјал* *ιστῆοριје* и *Αλεξιјаδα*.

Док је случај са одабиром наслова Ане Комнин за њено историјско дело прилично јасан и често коментарисан, самом својом звучношћу подсећајући подједнако на *Илијаду* и *Ираклијаду* Георгија Писиде, дотле је наслов историјског дела Нићифора Вријенија ретко коментарисан или детаљније проучаван. Као и у случају у престоници и царству надалеко познате мудрости цезара Нићифора Вријенија која је остала у сенци (само)прокламоване учености његове жене,¹⁶ тако је и несумњиво *йрограмски* наслов Вријенијевог историјског дела привлачио много мање пажње у поређењу са звучним називом обимне историје Ане Комнин. Попут многих других аспеката деловања

¹⁴ Михаило Италик је свакако један од могућих аутора Анонимног **Увода** у Вријенијеву Историју и за то, као што је већ напоменуто постоји више разлога и одређене индикације. Имајући на уму да је Михаило Италик постао митрополит Филипопоља 1142. године, његово евентуално ауторство **Увода** би морало бити датовано у коју годину раније, у време када је Ана Комнин несумњиво преузела наслеђе своје мајке, како материјално, у виду поседовања и управљања манастиром Богородице Кехаритомене, тако и духовно, одржавајући традиције рода Дука, из више разлога посебно снажним (порекло од мајке, али и непрежаљени вереник Константин Дука, који би јој, веровала је, донео царску круну да је остао у животу).

¹⁵ A. Kambylis, Zum 'Programm' der byzantinischen Historikerin Anna Komnene, Δόρυα. Hans Diller zum 70. Geburtstag, Athen 1975, 127–146.

¹⁶ Потврђене и у посмртном слову који је Ани Комнин написао Георгије Торник, Georges et Démétrios Tornikès, ed. J. Darrouzès, Paris 1970, no. 14, 221–323.

овог јединственог брачног пара, тако су и њихова дела — и сами наслови Историја које су саставили — потврђивали међусобну различитост, несхватате и, најпре, дубоку подељеност између представника два супарничка рода, од којих је онај коме је припадала Ана однео коначну превагу над правцима европске аристократије које је генерацијама предводио генос цезара Ниѳифора.¹⁷

Термин *ῥλη*, чији се само један значењски аспект може превести термином *ματѳеријал*, имао је увек незаобилазну филозофску нијансу, која је врло присутна у делима омиљеног аутора пара Ниѳифор Вријеније — Ана Комнин, филозофа *κατ' εἰσοχήν*, Михаила Псела.¹⁸ Чини се да је Михаило Псел, као и у много чему другом, био кључни узор Ниѳифору Вријенију и његовим ученим вршњацима и у разумевању значаја овог термина, посредник између мудрости старих писаца и новог сензибилитета који се након јединствене Пселове личности у наредним генерацијама проширио на шири круг престоничких интелектуалаца. Учесталост Пселове употребе термина *ῥλη* — *ματѳеријал* није била, без икакве сумње, случајна, нити је могла проћи незапажено код његових духовних следбеника.

Из Пселових списа су нове генерације аристократа-интелектуалаца најпре могле појмити важност и сву комплексност овог појма, који је у облику и у смислу *ῥλη ιστορίας* (*ματѳеријал исѳорије*) највећи значај имао у 5. веку у двадесетдвомном делу Олимпиодора, чији су нам поједини елементи познати искључиво на основу Фотијевог опширног описа овог историјског списа у његовој чувеној „Библиотеци“.¹⁹ Начин на који је, међутим, Фотије објашњавао разлоге због којих је сам Олимпиодор одабрао овај специфичан наслов за свој спис, указује на суштински исти начин поимања синтагме *ῥλη ιστορίας* у Олимпиодорово, односно Фотијево време и у првим годинама и деценијама XII века, али и на свесно инсистирање на једном аспекту ове фразе у раној Комнинској епохи, након сазревања нових генерација учењака, припелих након Пселове „револуционарне“ делатности. Фотије, наиме, истиче да је Олимпиодор био свестан неуједначености свог историјског дела и стилски не баш високог нивоа, те да га је стога сам означио као *ῥλη συγγραφῆς*, односно

¹⁷ Cf. *Reinsch*, Νικηφόρος Βρυέννιος, који анализира само нека места из Вријенијевог дела на којима писац вешто истиче надмоћ сопственог рода у односу на наводног јунака дела, Алексија Комнина.

¹⁸ Довољно је погледати само Пселово посмртно слово мајци и његово поигравање термином *ῥλη* и супротстављености материјалног и нематеријалног (*ἄϋλον*), (*C. Sathas*, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', Paris 1876, 3–61, посебно стране 40–43, 45, 52–55), или Пселове филозофске списе (*Michaelis Pselli Philosophica Minora* vol. II, ed. *D. J. O'Meara*, Leipzig 1989, 227, Index s. v. ῥλη). Недавно претраживање интернет издања *Thesaurus Linguae Graecae* (TLG®) термина *ῥλη* у делима Михаила Псела дало је 291 пример употребе овог термина у различитим делима овог великог учењака, иако ниједном у комбинацији коју користи Ниѳифор Вријеније *ῥλη ιστορίας*.

¹⁹ Photius, *Bibliothèque*, tome I („codices“ 1–84), ed. *R. Henry*, Paris 1959, no. 80, 166–187. Као могући узор за наслов Вријенијевог дела Олимпиодора спомиње и *H. Hunger*, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* I, München 1978, али без улажења у детаљнију анализу.

ῥλη ἱστορίας.²⁰ На тај начин је Олимпиодор — или пре сам Фотије — хтео да подвуче да је овај историјски спис огољен било каквих накнадних домишљања, допуна или прерада, да су у њему попут дневничких белешки само записани догађаји, без посебног улепшавања, односно посвећивања пажње њиховом литерарном уобличавању. То је вредно сведочанство о естетско-књижевним судовима у рановизантијско време, укључујући и Фотијево време духовне обнове након иконоклазма, али је у Комнинској Византији много већа пажња била посвећена другом вредносном аспекту ове синтагме: наглашавању *документарности* историјског сведочанства, *немешања* аутора у садржај о коме приповеда и самим тим *истинитости* његовог излагања.

Потврду свесне употребе термина ῥλη управо у овом смислу и његовог значаја у времену Алексија Комнина, у годинама када је Нићифор Вријеније већ био у непосредном окружењу овог василевса као његов зет, налазимо у *логосу* Манојла Страворомана упућеном оснивачу династије Комнина.²¹ У овом изузетно занимљивом похвалном говору цару Алексију Комнину, Манојло Стравороман чак на три места употребљава термин ῥλη, два пута у његовом основном значењу *материјално, стварно, суштински*,²² а први пут у **уводном делу** у коме по правилу жанра представља на скроман начин самог себе и свој *логос*, на начин врло сличан оном на који Вријеније нешто касније употребљава овај термин.²³ Обраћајући се самом цару и уводећи га у своје похвално слово, Манојло Стравороман истиче Алексију како „овај логос није твој енкомиј, али могао би бити **материјал за твој енкомиј**...“.²⁴ Околност да Манојло Стравороман није био само један од ретора у окружењу новог цара и његове бројне породице, већ учени изданак угледног рода који је, очигледно, успео брзо да се приближи младом царском пару након што је његов отац својевремено подржавао Нићифора Вотанијата, даје додатни значај његовом исказу и упућује на исти круг идеја које су делили припадници Комнинске аристократије у византијској престоници.²⁵

²⁰ Photius, Bibliothèque I, 166, 19, односно, 167, 25.

²¹ Несумњиво након 1103. године, али можда и прилично касније, cf. *P. Gautier, Le dossier d' un haut fonctionnaire d' Alexis Ier Comnène, Manuel Straboromanos, REB 23 (1965) (=Gautier, Straboromanos), 168–204, логос цару Алексију, 178–193.*

²² Ibid. 185, 21; 188, 2.

²³ Ibid. 182, 19. Читав овај део Страворомановог похвалног говора представља програмски увод у сам *логос* и састоји се из три дела: 1) представљање самог аутора; 2) описивање *карактера* похвалног слова, што нас највише интересује и 3) најава великих дела цара Алексија која су производ његових врлина, због којих је према поданицима благ и човекољубив, а према варварима страхан. Упркос уобичајености оваквих мотива у похвалним словима, треба истаћи да се већ у говору Манојла Страворомана срећу многи мотиви које ће касније опширније обрадити Ана Комнин у *Алексијади*, уп. *Спанковић*, Комнини у Цариграду, 198–218.

²⁴ *Gautier, Straboromanos, 182, 18–19 (... ῥλη δ' ἄν εἴη λόγος πρὸς ἐγκώμιον σόν).* У овој Страворомановој формулацији од посебног је значаја конструкција *материјал за* (πρὸς) *енкомиј* када се упореди са изразима Нићифора Вријенија на крају дела Увода који је несумњиво он написао.

²⁵ О Страворомановој породици в. *Gautier, Straboromanos, 169–172*, а повезаност са новом династијом потврђује и његово *ујешно слово* царици Ирини Дука након смрти њеног брата Михаила, *ibid. IV, 195–201.*

Истицање Нићифора Вријенија да је његово историјско дело заправо само ὕλη ἱστορίας — *ματῆριјал исτῴριје* времена које описује, добија на тај начин нови значај и нови смисао. У 20 редова свог **Увода** у модерном издању *Ματῆριјала исτῴριје*, Нићифор Вријеније истиче, обраћајући се некадашњој царици Ирени Дука, да је циљ његовог дела да опише велика дела Алексија Комнина, који је подигао посрнуло царство, ставши му на чело када се налазило у тешким временима.²⁶ Од посебне су важности завршне реченице **Увода**:²⁷ „...уколико ово дело (λόγος) не буде рекло све, нека нико не замери, јер нити сам намеравао да напишем историју (ἱστορίαν συγγράφειν) нити да њему (sc. Алексију) плетем похвалу (πλέκειν ἐγκώμιον) — за то би била потребна способност Тукидида и Демостенова речитост — већ се латих писања да помоћ пружим онима који би о његовим делима желели да пишу (συγγράφειν). Зато нека назив дела буде **Ματῆριјал исτῴριје** (ταύτη τοι καὶ ὕλη ἱστορίας ὄνομα ἔστω τῷ λόγῳ)“.²⁸

Управо у овим исказима Нићифора Вријенија, у коришћењу нијанси термина којима се вешто служио, помало и поигравао, крије се суштина његовог приступа делу које је састављао, посебно имајући на уму какав је садржај на крају *Ματῆριјал исτῴριје* попримио. Помало вештачко теоретисање о историји и њеном значају, толико карактеристично за све учене кружоке високог друштва, па тако и за цариградску елиту прве половине XII века, Нићифор Вријеније је спојио са сопственим погледима и специфичним циљевима којима је био вођен. Пружити прилику, пружити *ματῆριјал* другима који буду желели да сазнају или пишу о владавини Алексија Комнина, ма колико у теорији звучи тачно, у потпуном је несагласју са садржином самог историјског дела које следи након ових уводних редова.²⁹ Вријеније у свом *Ματῆριјалу исτῴριје* користи сваку прилику да прикаже историјске догађаје на начин којим су његови преци истицани или су неки њихови поступци „исправљани“, а они сами и читав род коме су припадали јасно постављени у исти ниво са победничким геносом Комнина и самим Алексијем, који, упркос централном месту у делу, остаје у сенци великих дела чланова рода Вријенија.³⁰

²⁶ Bryennios, 71, 18–73, 11. То је мотив који се непрекидно понавља, од Страворомана, преко Вријенија до *Алексијаде* Ане Комнин.

²⁷ Bryennios, 73, 5–11.

²⁸ Управо због инсистирања самог Нићифора Вријенија на термину *Ματῆριјал исτῴριје*, мислим да треба усвојити овај облик наслова за његово дело уместо раније најчешће коришћеног *Ματῆριјал за исτῴριју*, посебно имајући на уму разлику коју у овом смислу прави Манојло Стравороман називајући свој похвални говор управо *Ματῆριјалом за похвалу*, в. нап. 24.

²⁹ То, наравно, није промакло пажњи истраживача, али се већина претпоставки сводила на то да Вријеније није успео, или није стигао да заврши своје историјско дело (Bryennios, 29), што је неприхватљиво имајући на уму специфични приказ историјских догађаја које Вријеније пружа, потврђујући тиме да је био дубоко свестан о чему пише и на који начин пише, в. нап. 2

³⁰ Што је посебно лепо показао на бројним примерима *Reinsch*, Νικηφόρος Βρυέννιος, passim.

Читава филозофска промишљања историје Нићифора Вријенија и његових вршњака, која су се ослањала на истинитост *историје* као жанра у поређењу са *енкомијем* у коме се претеривање и искривљавање намећу као неопходни састојци, истакнута је у најчистијој форми у самом наслову *Ματθεριјал ιστοριје* (ὄλη ἱστορία), чиме је потпуна непристрасност аутора и готово документарна вредност његовог дела само бивала теоријски потврђена. У време када историја Алексијевог доласка на власт и његовог царевања још није била написана, цезар Нићифор Вријеније је вешто искористио своју ученост, знање и блискост са највећим умовима свог времена, како би изрекао своју верзију истине, заклањајући се прокламованом и у то време посебно истицаном објективношћу историјског жанра. У Византији Комнина, са свемоћном, али прилично подељеном породичном елитом на власти и проблематичним односом са својом амбициозном женом, Нићифор Вријеније је желео да покаже да су његови преци надвисивали свемоћни победнички род Комнина, па и самог оснивача династије, Алексија. Да Ана Комнин није *Алексијадом* готово у потпуности засенила *Ματθεριјал ιστοριје* можда би Нићифор Вријеније и успео да потоњим нараштајима наметне своју верзију историје.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ — LIST OF REFERENCES

- Agapitos P. A.*, Poets and Painters: Theodoros Prodromos' Dedicatory Verses of his Novel to an Anonymous Caesar, JÖB 50 (2000)
- Darrouzès J.* (ed.), Georges et Dèmètrios Tornikès, Paris 1970
- Dieten van, J. L.* (ed.), Nicetae Choniatae Historia, Berlin — New York 1975 (CFHB XI/1)
- Gautier P.* (ed.), Michel Italikos, Lettres et discours, Paris 1972
- Gautier P.* (ed.), Nicéphore Bryennios Histoire, Paris 1975 (CFHB IX)
- Gautier P.*, Le dossier d' un haut fonctionnaire d' Alexis Ier Comnène, Manuel Straboromanos, REB 23 (1965)
- Henry R.* (ed.), Photius, Bibliothèque, tome I („codices“ 1–84), Paris 1959
- Hörandner W.*, Theodoros Prodromos. Historische Gedichte, Wien 1974
- Hunger H.*, Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner I, München 1978
- Jeffreys E. M.*, Nikephoros Bryennios Reconsidered, Byzantium in the 11th century, ed. *V. Vlisidou*, Athens 2003
- Jeffreys E.*, A date for Rodanthe and Dosikles?, Der Roman im Byzanz der Komnenenzeit, edd. *P. A. Agapitos — D. R. Reinsch*, Frankfurt am Main 2000
- Kambylis A.*, Zum 'Programm' der byzantinischen Historikerin Anna Komnene, Δόρημα. Hans Diller zum 70. Geburtstag, Athen 1975
- Macrides R.*, The Pen of and the Sword: Who wrote the *Alexiad*, Anna Komnene and her Times, ed. *Th. Gouma Peterson*, New York — London, 2000
- Magdalino P.*, The Pen of the Aunt: Echoes of the Mid-Twelfth Century in the *Alexiad*, Anna Komnene and her Times, ed. *Th. Gouma Peterson*, New York — London, 2000
- O'Meara D. J.* (ed.), Michaelis Pselli Philosophica Minora vol. II, Leipzig 1989
- Reinsch D. R.* — *Kambylis A.* (edd.), Annae Comnenae Alexias, Berlin — New York 2001 (CFHB XL/1)

- Reinsch D. R.*, Anna Komnene. Eine gebildete Frau in Byzanz, Berliner wissenschaftliche Gesellschaft, Jahrbuch 1999, Berlin 2000
- Reinsch D. R.*, Ο Νικηφόρος Βρυέννιος. Ένας Μακεδόνας συγγραφέας?, 2ο Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινή Μακεδονία, Thessalonica 2003
- Reinsch D. R.*, Women's Literature in Byzantium? — The Case of Anna Komnene, Anna Komnene and her Times, ed. *Th. Gouma Peterson*, New York — London, 2000
- Reinsch D. R.*, Zum Text der Alexias Anna Komnenes, *JÖB* 40 (1990)
- Reinsch D. R.*, Zur literarischen Leistung der Anna Komnene, ΛΕΙΜΩΝ. Studies Presented to Lennart Rydén on His Sixty-Fifth Birthday, ed. *J. O. Rosenquist*, Uppsala 1996
- Sathas C* (ed.), Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, том. Ε', Paris 1876
- Seger J.*, Byzantinische Historiker der zehnten und elften Jahrhunderts. I. Nikephoros Bryennios. Eine philologisch-historische Untersuchung, München 1888
- Stanković V.*, Konstantios Doukas, Nikephoros Bryennios and Anna Komnene: A Story About Different Perspectives, *BZ* 100–1 (2007)
- Станковић В.*, Комнини у Цариграду (1057–1185). Еволуција једне владарске породице, Београд 2006

Vlada Stanković

THE PREFACE TO NIKEPHOROS BRYENNIOS'
MATERIAL OF HISTORY

Nikephoros Bryennios' historical work has been overshadowed by his wife's more famous, voluminous and complex *Alexiad*, but it, nevertheless, deserves a new approach and a new, comprehensive assessment, bearing in mind our enriched knowledge about the Byzantium of the Komnenoi in the last two decades. The paper analyzes the Preface to Bryennios' historical work, both its larger first part, written by an anonymous author, and its last chapter, which is a work of the Caesar himself. Taking into account its content, and the situation in the Byzantine capital after the death of the emperor Alexios I Komnenos in 1118, the argument is put forward that the text by an anonymous writer could not have been written and inserted in front of Bryennios' work long after the latter's death in 1137/8, given its insistence on Alexios Komnenos' right to the throne, and, especially, the frequent use of the motif of the two imperial lines coming together through Alexios' marriage with Irene Doukaina.

On the other hand, the significance of the title *Material of History* (and not "for History") is stressed as a conscious attempt of Nikephoros Bryennios to promote his own work as absolutely objective and truthful, which stands in sharp contrast with the content of the major part of his History, where the intention of the author to praise his own ancestors led him to present events in the favorable

fashion for his “heroes” on many occasions. Bryennios’ choice of the phrase *Hyle Istorias* as the title of his work shows his acquaintance, as should be expected from a person praised for his knowledge and wisdom, with intellectual trends of his time, with the frequent use of the term *hyle*, quite fashionable and popular at the beginning of the 12th century, and his skillful toying with the assumption that, as a *Material of History*, his work should be comprehended as almost documentary account of the absolutely objective writer.